

Фразеалагічны слоўнік Косаўшчыны

Сучасны Івацэвіцкі раён, так склалася спрадвеку, умоўна дзеліцца на тры рэгіёны: Быценшчыну, Косаўшчыну ды Целяханшчыну. І кожны куточак адметны, своеасаблівы, непаўторны, варты пільнага вока і гісторыка, і этнографа, і мовазнаўцы. 63 вёскі належаць да Косаўшчыны (39 з іх вядомыя з 16 ст.), і кожнае паселішча лучыць з мястэчкам Косава свая дарога. З поўначы, захаду і ўсходу край здаўна атуляюць Буленская, Бялавіцкая ды Любішчыцкая пушчы, з поўдня да яго падступаюць цяляханскія балоты.

Само Косава (упершыню ў пісьмовых крыніцах згадваецца ў 1494 годзе) ляжыць на высокай градзе – мяжы вялікага водападзелу паміж Чорным і Балтыйскім морамі. Праз Косава праходзіў старажытны шлях, «дарога звычайная звычайная» з Вільні на Валынь. Тут ад сярэдзіны 16 ст. ладзіліся шумныя кірмашы. З 1594 па 1765 гады мястэчкам і маёнткам Косава (7 фальваркаў, 17 вёсак) валодалі знакамітыя Сапегі (пабудавалі касцёл, царкву, адкрылі школы пры іх). Усё 19 стагоддзе Косава з вакольнымі вёскамі – уласнасць багатых прамыслоўцаў Пуслоўскіх (заклалі суконную, дывановую і коўдраткацкую фабрыкі, працавалі гута, бровар, цагельня, смалакурня). З 1921 па 1939 гг. мястэчка – цэнтр Косаўскага павета, з 1939 па 1947 – цэнтр Косаўскага раёна [1.с.439 – 516]. Як бачым, ад самага пачатку і да сёння Косава было і ёсць тым ядром-цэнтрам, які аб'ядноўваў, групаваў вакол сябе мясцовы люд.

Размаўляюць на Косаўшчыне гаворкай, характэр-

най для Гарадзенска-Баранавіцкай дыялектнай групы, якая вельмі блізкая да беларускай літаратурнай мовы і вызначае яе нацыянальную спецыфіку: дзеканне і цеканне, пераход *в, л* у пэўнай пазіцыі *ў* у нескладовае, цвёрдыя шыпячыя, *р, ц*, аглушэнне звонкіх зычных у канцы слова і склада перад глухім зычным, цвёрдыя губныя на канцы слова, чаргаванне *ро, ло, ле* з *ры, лы, лі* і інш. Разам з тым у слоўнікавых артыкулах адлюстраваны дыялектныя адметнасці Косаўшчыны, а іменна: а) захаванне канцавога ненаціскага *о ў* назоўніках, прыслоўях (*сонцо, жыто, просо, мамо, тато, моцно, кепско, мало, много*); б) прыстаўное *г* перад пачатковымі *а, у* (*гарэшнік, гануча, гараць, гарабіна, гуліца*); в) канчаток *-а ў* назоўным склоне множнага ліку *ў* назоўніках ніякага роду (*вокна, кацянята, гнёзда*); г) ужыванне старой, сінтэтычнай формы будучага часу дзеясловаў незакончанага трывання (*пісацьму, рабіцьму, касіцьму*); д) наяўнасць моцнага якання *ў* канчатках дзеясловаў другой і трэцяй асобы адзіночнага ліку (*будзяш, трымаеш, танцуя, спявая*), першай і другой асобы множнага ліку (*выбіраям, колям, гуляюця, сябруюця*); е) *о* на месцы *а ў* афіксе *-ся* зваротных дзеясловаў прошлага часу *ў* ніякім родзе і *ў* безасабовых дзеясловах (*сонцо схаваласё, дрэво зламаласё, змяркаласё, сніласё*); ж) канчатак *-і ў* месным склоне назоўнікаў мужчынскага роду (*у лесі, у хлебі*) і канчатак *-э ў* месным склоне адзіночнага ліку *ў* назоўніках з асновай на шыпячыя і *р* (*на шашэ, на пячэ, на дварэ, на мяжэ*); з) канчатак *-ом* у назоўніках мужчынскага і ніякага роду *ў* творным склоне (небом, горадом, светом, медом); і) наяўнасць выбухнога *г* (*ганок, гузік*); к) разам з поўнай формай прыметнікаў, займеннікаў і лічэбнікаў ужываецца сцягнутая форма (*добра карова, нова хустка, гэто сяло, сёма гадзіна*); л) пашыранасць

прыназоўніка *да* з родным склонам назоўнікаў у словазлучэннях тыпу *пайшоў жыць да сына, паехоў да Косава, пайшоў да шаўца* і прыназоўніка *на* з вінавальным склонам назоўнікаў у словазлучэннях тыпу *ісці на воду, ісці на хлеб*.

Адзначым, што ў фразеалагічны склад Косаўшчыны, акрамя ўласна дыялектнай фразеалогіі, уваходзяць агульнанародныя, літаратурныя, фальклорныя фразеалагізмы, зразумелыя кожнаму беларусу. У «Фразеалагічным слоўніку Косаўшчыны» можна знайсці ўсе тыпы дыялектнай фразеалогіі, класіфікацыю якой у свой час распрацаваў І.Я.Лепешаў і дапоўніў М.А.Даніловіч.

Слоўнікавыя артыкулы падаюцца ў алфавітным парадку. Тлумачэнне фразем найчасцей даецца праз сінанімічную літаратурную лексему або раскрываецца шляхам разгорнутага апісання. Асобныя дыялектызмы для зручнасці тлумачацца ў слоўнікавых артыкулах.

У фразеалагізмах прастаўлены націскі.